

Y O K S A K A D I N L A R V A R M I ?

Meltem Ahıska

Kristeva'nın "Kadınların Zamanı" makalesini okuduğumdan beri bu yazıyı tasarlayıp duruyorum. Parça parça kurdum, bozdum, yeniden kurdum. Yazının gerçekleşme süreci o kadar uzadı, o kadar fazla kesintiye uğradı ki, sonuçta yazıyı yazmak yerine yaşadığımı düşünmeye başladım. Bu süreç, kafamda kimi şeyleri netleştirirken, kimi meseleleri daha da karmaşıktırdı. Bu yazı nedeniyle kimi erkek arkadaşlarımla feminizmin "modası geçmiş bir konu" olup olmadığını tartışmak zorunda kaldım. Bu arkadaşlarımla tavrını, bilinçli ya da bilinçsiz ama çok kanıksanmış bir erkek ideolojisinin örneği olarak düşündüm. Ama bu işin kolay yanıydı çünkü yıllardır, her konuyu sorgulamaya hazır çeşitli entellektüel erkeklerden feminizmin çocuksu bir tepkisellik, çirkin kadınların intikam hırsıyla dolu erkek düşmanlığı, ayıp bir konuşma şekli, en iyi ihtimalle esas konuyu saptıran bir bölücülük olduğunu duymaya alışmıştım. Ama birden kendimi feminizmin çok "moda" olduğu bir kültürel ortamda bulunca, mesele daha da çetrefilleşti. Feminizm, bu ortamdaki entellektüel erkekler tarafından muhalifliği garantileyen sihirli bir sözcük olarak kullanılıyordu. Ancak çok geçmeden feminizmi teorik olarak önemseyen bu saygıdeğer erkeklerin de, kadınların kendi ifadelerini dinlemek için ne ilgileri ne de vaktleri olduğunu anladım. Bu sırada, bu teorik tartışmanın hayli uzağında çeşitli evlerde kadınlar dayak yemeye, tecavüz edilmeye, aşağılanmaya, aptallıkla suçlanmaya devam ediyordu, bir kısmına çok yakından tanık oldum. Sonuçta "kadınlar" bir kavram olarak bir yerlerde günışığına çıksalar da, feminist hareketlerin kazanımları kültürel hayata daha fazla yansısı da, kadınların varlığının hâlâ sorunlu bir konu olduğuna karar verdim ve kafamda dönüp dolaşan başıboş fikirleri zaptederek bu yazının çerçevesine girmeye ikna ettim.

Kadınların varlığı üzerine düşünmek çok parçalı bir bulmacayı tamamlamaya benziyor. Bildiğimiz tarih kadınları yoksayarak yazılmış. Kadınların kendi üzerine düşünmeye, kendileri ve diğer kadınlar için konuşmaya dayanan yaşamları, eylemleri, ifadeleri coğrafya ve tarih içine dağılmış, çoğu kaydedilmeden sönüp gitmiş. Ara sıra kültür endüstrisinin parlak çocukları bu tarihi eşleyip ilginç kadın simalarını ortaya çıkarıyor; onlarla ilgili filmler yapılıyor, romanlar yazılıyor. Ama bu, bir tarih yazmaya yetmiyor. Öte yandan bu tarihi yazmaya çalışan kimi kadın araştırmacıların tekil çabası çok değerli olsa da unutuşa karşı dirençli değil. Kadınların tarihini gündeme getirmek, sorunsallaştırmak ancak kadın hareketlerinin başarabileceği bir şey olabilirdi; ama kadın hareketlerinin de uğraşacakları hep daha acil, daha gündelik konular olmuş. Kanadalı bir feminist yazarın dediği gibi, "aynı anda hem konuşup hem hatırlayamıyor gibiyiz."¹ Kadınların hafızası, kadınların dili, kadınların bedeni ve cinselliği ataerki geleneğinde feshedilmiş. Sonuçta parçalanmış bir yerden konuşuyoruz, feminist tarih içinde bile, fazla geriye gitmeye gerek yok, on yıl öncesinin sözlerini unutmaya eğilimindeyiz. Tarihin içinden değil, mekânın içinden konuşuyoruz. Kristeva'nın kadınlara özgü saydığı döngüsel zaman anlayışının bir kanıtı sayılabilecek şekilde, dönüp dönüp aynı yerden başlıyoruz. En ileri gittiğimizi düşündüğümüz noktada en başa dönme riskini yaşıyoruz.

Bu yazıda amacım kadınların var olduğunu ispata çalışmak değil. Bu soruya en doğrudan yanıtı vermek için işaret parmağınızı kaldırıp dünyadaki insan nüfusunun yarısını göstermeniz yeterli. Eminim ki kadınları teşhis etmekte çok da büyük bir güçlük çekmeyeceksiniz. Dünya üzerinde yaşayan etli kanlı kadınlar olduğu gibi, edebiyatta, bilimsel araştırmalarda, mitlerde, yani insanlık kültürünün haznesinde de kadınlara ilişkin epeyce malzeme yer alıyor. Yine de, "kadınlar var mı?" sorusunun anlamsız olmadığı açık. En azından Türkiye'deki feministler yıllardır "Kadınlar vardır" diye seslerini yükseltme gereği duyuyor.

Kadınların yokluğunu kim dile getirdi? En can alıcı sorunun bu olduğunu düşünüyorum. Kadınları yapan ve aynı zamanda yok sayan tarihi anlamak için hangi ifadeleri, hangi kavramları kıstas alacağız? Tüm bu sorular/sorunlarla uğraşmaya başlamadan önce kadın, kadınlar, dişi, cinsellik ve cinsiyet (*gender*) kavramları arasındaki ayrıma, bu kavramların

1. Somer Brodrip, *Nothing Mat(t)ers: A Feminist Critique of Postmodernism*, 1992. Brodrip kitabına koyduğu başlıkta, anne anlamına gelen *mater* sözcüğünü, "hiçbir şey önemli değil" anlamına gelen bir cümleyle yerleştirerek, postmodernizmin her şeyi değersizleştirme eğiliminin kadınları etkileyiş biçimini vurguluyor.

çeşitli bağlamlarda tanımlanışına ve kullanılışına kısaca değinmek istiyorum.

"Kadın", üzerine en çok yazılan konulardan biri. Tarih boyunca neredeyse bütün filozoflar (hemen hepsi erkek) kadın ve erkek karşıtlığıyla uğraşmış. Ondokuzuncu yüzyılda doğa/toplum karşıtlığına paralel bir şekilde gündeme gelen kadın/erkek ayrımında, kadın hep doğayı, bilinmeyeni, tehlikeyi temsil eder. Kadın, insan (ki burda insan erkekle özdeş) aklının sınırındır. Söylem erkek tarafından yaratıldığı için kadın doğa kadar dilsiz, doğa kadar bilinmeyene gebedir. Başta doğurganlık olmak üzere kadının bedeninde gizlenen güçler kadınla ilgili, çoğu ürkütücü, gizemlerin kaynağıdır. Kadından korkulur, ama aynı zamanda kadına güzellemler yazılır, hayranlık duyulur. Kadın topraktır, denizdir. Erkek olmayan olarak tanımlanan kadın, düşüncede, sanatta bir metafor haline gelir. Örneğin Nietzsche'ye göre kadın, ele geçirilemeyen hakikattir.

Kadının ataerkil söylemde nasıl "öteki" olarak kurulduğuna ilişkin olarak kadın açısından, bir kadın tarafından yapılan ilk kapsamlı analizi Simone de Beauvoir'ın bundan yaklaşık 40 yıl önce yazdığı *İkinci Cins* adlı kitabında bulmak mümkün. Beauvoir'a göre kadın, erkeğin kendini görebileceği en elverişli ayna. (Aynı tema Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* denemesinde de var.) Erkeğin ben'inden ayrı bir bilince sahip ama tözü onunla aynı. Kadın erkeğin doğayla ilişkisinde bir arabulucu. Doğayla özdeşleştiriliyor ama doğadaki herhangi bir nesne gibi düşmanca bir sessizlik taşıyor. Erkeğe yabancı ama bir yandan çok yakın. Kadın, fethedilebilir, sınırları erkek tarafından çizilebilir bir yabancılık alanı. Sonuçta kadın, kendiyle ilgili bu yansıtmadan, soyutlamadan gerçek dünyaya (erkeğin dünyasına) bir nesne olarak döner. Kadın ancak nesneleştirilerek ehlileştirilir. Erkek kadına sahip olur, alır, geçirir. Kadın ilişki kurulabilen tek gerçek yabancıdır. Bu yüzden, der Simone de Beauvoir, erkekler, kadını yarattığı için Tanrı'ya şükreder.

Öte yandan kadının sınırlarını çizmek hiç de kolay değil, çünkü kadın ideal bir nesne gibi davranmaz, hep tanımın dışına kaçır. Kadın belirsizdir, kaygandır, ürkütücüdür. Melek olarak tasarlandığı anda şeytana dönüşür. Simone de Beauvoir kadınlarla ilgili mitlere işaret ediyor. Ataerkil düzenin hakim olduğu kabilelerden başlayarak günümüze değin uzanan bu mitlerde kadının cinselliği, hele bir erkek tarafından ehlileştirilmeyen kadın cinselliği en büyük korku kaynağı. Bakire olarak yaşanmış bir kadından çoğunlukla ihtiyar cadı diye söz edildiğini bugün de duyuyoruz. Kadının bir öteki olarak yok edilemeyen yabancılığı, kadınla ilgili dehşeti yaratıyor. Bu dehşetin hemen yanbaşı kadınıla ilgili yüceltmeleri buluyoruz. Mitik kadın imgesinin bereketle, toprakla bağına birçok kültürde rast-

lamak mümkün. Türkçe'de anavatan, anadil kullanımlarının yanı sıra, örneğin eski zaman Cumhuriyet Bayramları'nda, cumhuriyetin gelin gibi süslenmiş bir kız olarak sahneye çıkması tesadüf değil. Her kültürde farklı biçimler olsa da, kadını bedeninden, cinselliğinden soyup bir abide olarak dikmek, yüce idealleri, devrimi, hürriyeti, cumhuriyeti, vatani kadınlıktır-mak, genelleştirilebilir temalar... (Hatta belki de bu türden yüceltmelerde, kadın cinselliğinin işaretleriyle kurulan sapkın ilişkinin, erkek kültürünün önemli bir parçası olduğu söylenebilir.) Anneyi yüceltirken aynı anda kadın cinselliğini aşağılamak... Başta faşizm olmak üzere, bütün devlet söylemlerinde kadını bölen, parçalayan bu mitlerin nasıl politikanın malzemesi haline geldiğini gördük, görüyoruz.

Kadının "öteki" olarak kurulması ve bunun dilde sembolleşmesi, kadınların ataerkil düzen içinde erkekler tarafından ezilmelerinin, sömürül-melerinin biçimleriyle içiçe geçmiş. Kadının dilde bir metafor haline gel-mesi, kadınları kuşatan bir yaşamsallık kazanmış. Mitlerle kurulan bu kül-tür, kadın için sadece dışarısı değil, aynı zamanda içerisi de. Kadını sınır-layan, özne olmaktan alıkoyan bir engel olduğu kadar, kadınlar tarafından her zaman onaylanmış olmasa da içselleştirilmiş bir kültür. Feminizmin tarihi içinde kadınların bu erkek merkezli kültürle nasıl uğraştığı, bu kül-türü nasıl tersine çevirdiği, nasıl reddettiği önemli bir konu. Simone de Beauvoir'ın tartışmasından bence güncel çağrışımları da olan birbirinden çok farklı iki yaklaşım çıkabilir. Birincisi, Kristeva'nın sözünü ettiği ikinci dalga feminizmde de görülen, kadının öteki olmasından yola çıkarak ve bunu ters yüz ederek varılan bir feminist anlayış. Kadının indirgenemez farklılığının vurgulanması, yabancılığın kabullenilerek bunun özünün ta-nımlanması. Bu yaklaşım içinde kadına özgü bir dil, kadına özgü bir man-tık, kadına özgü bir yaratma biçimi gündeme geliyor. Kadın, erkek için ayna olmayı reddederken ayna tümüyle yok oluyor. Kadının kendini gör-mek için sadece dönüp kendine bakmasının yettiği ayrı bir kadın dünyası kuruluyor. Kadının özünün tanımlanması için çoğunlukla kadın biyolojisi, farklılığın temeli olarak görülüyor ve başta annelik olmak üzere kadın do-ğasına özgü olan her şey bu kez kadınlar için yüceltiliyor.

İkinci yaklaşım Beauvoir'ın kadının tanımlanışı için kullandığı kültü-rel konumsallığı temel alıyor. Kadın, erkek karşısındaki konumuyla tanımlanıyor. Bu sabit bir ilişki, varlık/hiçlik ilişkisi değil. Kadınlığa ilişkin de-ğerler, bu konumlanışın kendisinden çıkıyor ve belirli bir yapısal sınır içinde değişken bir özellik gösteriyor. Böyle bir bakışla kadınların ataerkil düzen içinde maddi olarak aldığı yer, ezilmesinin biçimleri ve bunun ortak sembollerin dünyasına yansımaları öne çıkıyor. Bu ilişkisellik içinde "*gen-der*" diye adlandırılan farklılığa varılıyor. Toplumsal ve kültürel kodların

kadınlık ve erkeklik kutupları arasındaki dağılımından söz ediliyor. Böylelikle kadının özü diyebileceğimiz, tarihsellikten uzak bir tanımlamadan kurtuluyoruz. Kadınlığın yabancılığının, bilinemezliğinin, ayrı dilinin yerini ortak bir paydaya referansla anlaşılabilir, anlamlandırılabilir, adlandırılabilir karşıtlıklar alıyor. Ama bu kez de kadına özgü olan içerik zayıflıyor, kadınlık, içi çeşitli özneler –kadın veya erkek– tarafından doldurulabilecek toplumsal bir konumlanmış oluyor.

Tarih içinde somut feminist akımlara birebir denk düşmeyen bu kurumsal ayrımın amacı aslında hâlâ dışına çıkılmamış bir çerçeveye işaret etmek. Bu çerçeve, özellikle son zamanlarda postfeminizm ya da postmodernist feminizm olarak anılan düşünce biçimlerinin sınırlarını değerlendirmek açısından da bir temel oluşturuyor kanımca. Kendini postmodernizmle ilişkilendiren feminizmlerin kalkış noktası, tarihin yaşayanlar üzerinde bir yük olarak sona erdiği, kültürü şekillendiren büyük anlatıların çöktüğü bir dünyada kadınların konuşmaya başlaması. Karşıtlıkların yerini sonsuz bir farklılığın, merkezin yerini farkları dillendiren bir dil ağının aldığı, öznenin parçalarına dağıldığı postmodernite içinde Batı Aydınlanma düşüncesinin kahramanı Erkek de ölüyor. Yeni feminizm, esas olarak bu ölümü kutluyor. Ama bu yaklaşımda Kadın soyutlaması da aynı ölçüde anlamsız kalıyor. Onun yerine birbirinden farklı yanlarıyla kadınlar geçiyor. Siyah kadınlar, beyaz kadınlar, evli kadınlar, evsiz kadınlar... Ancak mesele bu kadar basit değil. Kadının konumsal kimliği mi, özsel kimliği mi tartışması aslında bitmiyor. Kadınları birbirinden ayıran yanları bulmak daha kolay da, birleştiren ve tanımlayanın ne olduğunu ifade etmek hiç de o kadar kolay değil. En azından teorinin alanında.

Kimi feminist yazarlar, postmodernizmle feminist muhalefet arasında bir köprü kurmaya çalışırken, erkeklerin merkezinde yer aldığı ataerkillik kavramından kurtulmayı deniyor.² Onlara göre günümüz toplumunda, babanın yasası olarak işleyen ataerkilliğin yerini fallokrasi alıyor. Belirli bir merkezden gelen baskıdan farklı olarak, fallik gücün bütün toplumun bilinçliliği üzerindeki egemenliğine, çeşitli arzu nesnelerini denetim altında tuttuğu bir düzene geçiliyor. Foucault'daki güç/iktidar kavramına benzer bir şekilde, şahıslandırılmayan bu fallik düzen, kadınların ve erkeklerin bedenini cinsiyetlendiriyor, yönlendiriyor, var ediyor. Bu tartışmada kadının özünden söz edilmiyor gerçi ama bu kez de kadınları ve erkekleri yapan töz evrenselleştikçe bulanıklaşıyor. Kadınların muhalefeti somut hayat pratikleri içinde belirli kişilere yönelmek yerine, fallik düzen diye anı-

2. Buna benzer bir görüşün açılması için, Amerikalı feminist Joan Cocks'un kitabı örnek verilebilir: *The Oppositional Imagination*, 1989.

lan bir soyutlamanın görüntülerine karşı konumlandırılıyor. Ve kadınların edilgenlikten etkinliğe geçişi, dolaylandıkça karmaşıklaşan teorik savlarla ifade edilebiliyor.

Teori alanındaki bu karmaşa karşısında psikanalizi temel alan feminizmlerin daha tutarlı cevapları var. Kadın ve erkek kavramlarından dişil/eril kavramlarına geçiyoruz. Vurgu, özne/öznelerin kimliğinden kadın ve erkeğin bir özne olarak kuruluşunun mekanizmasına kayıyor. Cinsiyetin yerini cinsellik alıyor. Psikanalitik bir yaklaşımı benimseyen Mitchell, Kristeva, Irigaray, Cixous gibi feministler psikanalizin, özellikle de Freud'un ve daha çok da Lacan'ın varsayımlarını en azından bir kalkış noktası olarak kabul ediyorlar. Freud'a göre dişillik edilgenlikle, erillik ise etkin olmakla tanımlanır. Cinsiyet cinselliğin kültürel olarak yaşanışıyla oluşan bir olgudur ama bu cinsiyetin bir kader olmasını engellemez. Ödip öncesi dönemde ortak hazları yaşayan kız ve oğlan çocuğu, ödipi yaşayıp ve çözüş biçimleriyle farklılaşırlar. Kadının psikolojisini belirleyen temel faktör fallusun eksikliğinin ve sonuçta yokluğun idrakı ve bunun değişik biçimlerde telafi edilmeye çalışılmasıdır. Freudçu psikanalizle yapısalcı semiyolojiyi birleştiren Lacan'da ise bilinçli özne kavramı tümüyle yok olur. Kadın ve erkeğin sembolik düzleme girişleri ya da giremeyişleri –sonuçta varlıkları– fallusun varlığının/yokluğunun dilde işaret edilmesiyle kurulur. "Ben" diyebilmek için, Babanın Yasası'nı tanımak, sembolik anlamda cinsiyetlendirilmiş bir konum almak gerekir. Bu anlamda dil kontratında konuşma hakkı sadece erkeklere aittir. Lacan kadının sembolik dünyadaki yokluğunu psikanalitik bir temelde tescil eder. Psikanaliz, kadınlık ve erkeklik kavramlarına görelilik getirerek, bir yandan daha dinamik bir düşünceye izin verse de, bu konumlanışların toplumsal, kültürel çerçevesiyle pek de fazla ilgilenmediği için kökleri çok derine inen, hatta ulaşılmaz görünen bir yapısal sınırlama getiriyor. Böyle bir yaklaşım nasıl bir feminizme yol açabilir? Lacan'ın öznellik, cinsellik ve dille ilgili görüşlerini temel alan Fransız feministlerin tavrını kabaca şöyle özetlemek, sanırım haksızlık olmaz: Lacancı gelenekten gelip ona karşı çıkan Irigaray, kadınlar için anneyle kurulan ödip öncesi mutluluğa, ifade edilemeyen alanına çekilmeyi savunurken; Kristeva, Kadın soyutlamasına karşı çıkmakla birlikte kadının gerçek bir ötekiyle, çocuğuyla kurduğu ilişkinin özgürleştirici yanını vurguluyor.

Psikanaliz kaynaklı bir feminizmin de sonunda dönüp dolaşıp kadının özüne, doğurganlığın kadına getirdiği ayrıcalığa vardığı söylenebilir; üstelik başkaldıracı bir biçimde değil, tekilleştirici, onaylayıcı bir biçimde. Kendi varsayımlarıyla çelişen bu sonuç karşısında sistemi çelişkilerden arındırmak için çöpe atılan feminizm oluyor. Kristeva, Babanın Yasası'na

sadık, görevşinas kız çocuğu rolünü benimsiyor.³ Kristeva için feminizm,⁴ cinsiyetçiliğe karşı olumsuz ve tepkici bir tavır, tek yaptığı "hayır" demek ve bu da pek anlamlı değil. Kadınlar sembolik süreçlerde yer almadıkları için, dışarıdan bu sisteme "hayır" demeleri, ya kapalı ve şiddet üreten bir kadın topluluğu oluşturuyor, ya Kristeva'ya göre pek bir değeri olmayan bir "kadın sanatı" yaratıyor ya da politik bir jest olmaktan ileri gidemiyor. Kristeva'nın, Çinli kadınlardan başlayarak⁵ kadınlığı oluşturan mekanizmaları anlamaya dayanan yolculuğu, kadının yokluğunun onaylanmasıyla düzlüğe varıyor. Kristeva kadının yokluğunu onaylayarak erkek dünyasında varlık kazanıyor. Kendisi açıkça reddettiği halde Kristeva hâlâ pek çok çevrede feminist olarak anılıyor. Daha da tuhafı, Foucault, Derrida, Baudrillard gibi postmodernist düşünce içinde anılan erkeklerin yazdıkları, bugünlerde pek çok feminist teorisinin kaynağını oluşturuyor. Neden? Kadınlığı yüceltip kadınları susturan bu söylemin cazibesi nereden kaynaklanıyor?

Bu sorunun cevabı birçok düzeyde aranabilir. Öncelikle de modernizmin iflasında. Gelişme, akıl, insanlık kavramları bugünün dünyasında tarihsel olarak işlemez hale gelmiş durumda. Akıldışını, gelişmenin baskıcı yanını ve insanlık kavramı altında hapsedilen farklılıkları hesaba katmadan söylenen her söz, en hafifinden safdillik olur. Ancak hakim ideolojilerin parçalandığı, baskının sona erdiği, farklılıkların barış içinde yan yana var olduğu, akıldışının en şık kılıklarıyla sadece sanat ürünlerine konuk olduğunu söylemek de, bugünün dünyasında hakim olan vahşete eleştirisiz teslim olmaktan başka bir şey değil. Kendini saklamaya gerek görmeyen açık baskının yanı sıra hâlâ bir bölümü görünmezliğin avantajlarından yararlanan yeni baskı mekanizmalarını, ancak bugünün kendini ifade etme biçimleri arasında bulabiliriz. Postmodernist söylemlere bu gözle bakıldığında, modernizm boyunca hakim olan "öteki" üzerinde hakimiyet kurma hırsının, postmodernizmde "öteki" gibi olma arzusuna dönüştüğü söylenebilir. Batı uygarlığı kendi sınırını gördüğü anda –bu sınır, kapitalizmin nihayet bir dünya sistemi olarak kurulması olarak düşünülebilir– ürkülen yabancının, ötekinin alanına el atarak, kadının, siyahın, yoksulun, doğunun imgelerini tarihsel yaşantılarından tümüyle kopararak bir söylem kurdu. Kültürel farklar, sınıfsal farklar, cinsiyet farkları arasındaki sınır, söylem düzeyinde eriyerek birbirine girdi. Yabancıliğin yerini tanıdıklığın, anla-

3. Elizabeth Grosz'un (*Jacques Lacan: A Feminist Introduction*, 1990) bu saptamasına aynen katılıyorum.

4. *New French Feminisms*, der. Marks ve Courtivron, 1980.

5. J. Kristeva, *About Chinese Woman*, 1974, 1977.

mın yerini görüntünün, ehlileştirmenin yerini içermenin aldığı bu sonsuz taklit dünyasında "ötekilik", özneliliğin yükünden kurtulup hafifleyerek kapitalizmin doymak bilmeyen pazarında değişime girdi. Ve bu çerçevede postmodernizm, bir metafor olarak kadını yeniden yarattı. Bir öteki olarak Kadın bininci kez keşfedildi. Nietzsche'de kadın, hakikatin ulaşılmazlığı iken, postmodernizmde bu uzak ülkeye gününbirlik turlar düzenlenmeye başlandı. Doğu'ya yapılan egzotik yolculuklardan daha fazla ilgi çeken bir "cinsiyet turizmi"⁶ başladı. Bugün kadın üzerine erkekler tarafından yazılan postmodernist metinlerde kadınlık teması önemli bir yer tutuyor. Erkek ideolojisi kadınlığı içine alıyor ve temsil edemediği her şey için kadınlığı kullanıyor. Geçmişten farklı olarak, bu kez kadınlık sınırı aşıyor, yabancılık yaratıcı bir manevrayla birdenbire tanıdıklaşıyor. Erkekler kadınlığın alanına yaptıkları bu yolculuğun sonunda, her turistik yolculukta olduğu gibi gündelik hayat içindeki erkek konumlarına dönüyorlar, epeyce zenginleşmiş ve üzerine yazacak malzeme biriktirmiş olarak. Kadın olmak, kadınlasmak üzerine yazılar yazıyorlar. Hepsisi de Kadın kavramının ne kadar anlamsız olduğunu vurgularken, kadınlığı kendi imajlarında yeniden yaratıyor. Bu temanın en tutkulu müdavimlerinden biri olan Baudrillard'a bakılırsa, kadın olmak, temeldeki erkekliği başka türlü göstermek; kadınlık, bu aldatmacadan başka bir şey değil. Böyle tanımlanınca, erkeklerin kadının içinden geçmesi hiç de zor görünmüyor. Lacan için ödip öncesi dişil yaşam coşkusu, erkek tarafından yaratılan bütün söylemlerin sınırı. Kadın, bilinçdışının metaforu. Peki, kadının da bir bilinçdışı var mı? Yine Lacan'a göre arzu, her zaman ötekine duyulan arzudur. Kimin arzusu? Ortadaki tek arzu, erkeğin arzusu gibi görünüyor. Yoksa zaten kadının bir arzusu yok mu? Baudrillard'a göre yok: "Kadını, arzunun yokluğu olarak düşünüyorum. Bunun gerçek kadınlar için geçerli olup olmadığı hiç önemli değil. Bu, benim kadınlığı kavrayışım."⁷ Özne olarak kadınlar, kadınların arzusu bir kez daha yok sayılıyor, giderek ahtapotlaşan, her yere uzanabilen erkek söylemine tabi kılınıyor. Postmodernist söylem kadınlığı kuramsallaştırırken, estetize ederken kadınların varlığını bu kez çok daha şık bir biçimde reddediyor.

Bu söylemin, tarihin getirdiği bütün suçluluk duygularından arınmak isteyen erkekler için neden cazip olduğunu anlamak zor değil. Feminist teoriler içinse durum daha karmaşık. Postfeminizm ile kadın hareketlerinin

6. Bu terimi Suzanne Moore'un tümüyle katıldığı yazısından aldım: "Getting a Bit of the Other-the Pimps of Postmodernism", *Male Order*, 1988.

7. Jean Baudrillard, "Forget Baudrillard. An Interview with Sylvere Lotringer", *Forget Foucault*, Semiotexte, 1987.

durumu, geldiği nokta arasında bağlantılar kurulabilir. Ama bence daha genel bir nedenin geçerliliği de savunulabilir. Kadınlığın nasıl kurulduğunu, kadınların nasıl konumlandığını açıklayan her söylemin, her düşüncenin feminist teori için bir cazibesi var. Bir zamanlar Marksizmin, Varoluşçuluğun olduğu gibi. Aynı tarihin, aynı gerçekliğin içinde biçimlendiğimizi varsaydığımız sürece, bu gerçekliğin nasıl kurulduğu, betimleme düzeyinde kadınları da ilgilendiriyor. Bu anlamda psikanaliz teorilerinin söyledikleri yanlış değil, ya da postmodernist söylemin çoğulculuk ve farklılık vurgusunun, daha önce yok sayılan farkları gündeme getirerek feminizmi zenginleştirdiği bir gerçek. Teorinin, kadınlar için ne kadar yabancı bir alan olduğu düşünülürse, çoğu erkek söylemleri tarafından dile getirilen kavramların büyüü anlaşılabilir ve hatta kabul edilebilir bir durum.

Ama buraya kadar hesaba katmadığımız iki kavram var: biri iktidar, diğeri tarihsel yaşantı. Köle ve efendinin ilişkisi aynı hikâyeye içinde anlatılabilir. Ama anlatana göre sözcükler, sonuçta hikâyeye değişecektir. Önemli olan kimin konuştuğu, konuşma hakkını elinde tuttuğu... Bu hakkı, iktidar ilişkileri dağıtıyor, yasaklıyor. Evrenselleşmiş gibi görünen birçok işaretin kuruculuğu, merkeziliği iktidar ilişkileri tarafından belirleniyor, sürdürülüyor. Fallusun kodlayıcı bir sembol olması, "tamamen ataerkil, hatta fallus merkezci kültürel yapımızdan ve kültürel bir kurum olan ailenin ensest yasasının yasası ile düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır."⁸ Bunu sadece geri plana ilişkin bir saptama olarak kabul etmek mümkün değil, toplumda bu düzenleniş biçimine tekabül eden iktidar ilişkileri, bizzat bu ilişkiler içinde çeşitli konumlar alan bireyler tarafından sürdürülüyor. Bu yüzden iktidar üzerine yansız açıklamalar yapılamaz. İktidar üzerine her şeyi bilmek mümkün değildir. İktidarda olanlar onu farklı tarif eder, karşı çıkanlar başka türlü. İki konumda da bilgi kaybı vardır ama bu bedeli ödemededen varlıktan söz etmek imkânsız. Postmodernistlerin iktidar tarifleri bu yüzden bu kadar soyutlaşıyor ve giderek eriyip buharlaşıyor. Çünkü postmodernistler iktidarı reddetmeden muhalefeti içermeye çalışıyorlar.

Kadınlar içinde yaşadıkları duruma karşı çıktıklarında, "hayır" dediklerinde, kendileri için konuştuklarında varlık alanına geçiyorlar. Ve henüz anlatılmamış çok hikâyeleri var. Ama bugünden başlayan bir süreç değil bu. Tarih boyunca anlattıkları pek çok hikâyeye de var. Kadınların yokluğu, kadının öteki olması, sonuçta bize madalyonun bir yanını gösteriyor, çoğunlukla da kasıtlı olarak. Çünkü bütün milliyetçi devletlerin azınlıkların dilini yasaklaması gibi, kadınların da bir azınlık olmadıkları halde, ifadeleri baskı altında tutulmuş, yok edilmiş, en iyi ihtimalle erkek-kadın kimli-

ğine büründürülmüş. Üstelik önce en yakınlarındaki erkekler tarafından. Kadınların tarihine ilişkin yapılan her araştırma, bu örneklerden yüzlerce-sini günışığına çıkarıyor. Kadınların özne olmadığını bize öğreten, ataerkil iktidarın kurumlaşmış, içselleşmiş söylemleri. Kadınların yokluğunu dile getiren hep erkek ideolojileri, kadınlar ise var olduklarını anlatmaya, göstermeye çalışıyorlar yıllardır. Belki de bu tarih içinde kadınların yokluğundan, eksikliğinden değil, henüz anlamlandırılmamış fazlalığından söz edilebilir. Erkeklerin esas olarak bu fazlalıktan tedirgin oldukları iddia edilebilir.

Eşcinsel kimliğini öne çıkaran bir erkek yazar şöyle diyor: "Öteki olarak oluşturduğumuz, varlıkları sessizlikleriyle ve öznel yokluklarıyla belirlenenler, tanımlamaya ve kendileri için konuşmaya başladığında, konuşacak kelimelerimiz kalmıyor."⁹ Bu fazla iyiniyetli bir saptama. Mesele başka türlü de açıklanabilirdi; iktidarlarına sıkı sıkıya sarılmış erkeklerin bu sesleri bastırmak için daha da yüksek sesle konuşmaya başladıkları söylenebilirdi. Bütün "medeni" ülkelerde ev içinde kadınlara yönelik erkek şiddetinin giderek artması, kadınların son zamanlarda daha fazla konuşuyor olmasıyla bağlantılandırılabilirdi. Ya da entellektüel dünya içinde, cinsiyet kavramının öznenen boşaltılarak, içinin özne olmaktan imtina eden ama sonuçta konuşmaya pek meraklı erkekler tarafından doldurulduğundan da söz edilebilirdi.

"Hayır" demek bir jestten öteye geçmez, diyor Kristeva. Sonra ne olacak? Nasıl bir hayat, nasıl bir düzen? Yasaları, sınırları bugün içinde bilinmeyen bir düzen düşlenebilir mi? Yoksa bu normalin dışına düşmekten, delilikten başka bir şey değil midir? Kadın erkek için hep sınır olduysa, kadın için sınır ne? Bu soruların cevabı teoride bulunamaz bence. Sözün sınırını çizen yaşamdan başka bir şey değil. Kadın sözünün sınırı da burada. Çünkü söz ancak söylendiğinde bir etki yapıyor, hem söyleyen hem de dinleyen üzerinde... Bu etkinin dönüştürücü gücü ancak hayal edilebilir, kesin olarak bilinemez. Kadınların bilincini yokluktan varlığa çıkaracak sihirli teoriler değil, sözü söyleme ediminin kendisi. Eğer bu söz mekâna, özel alana hapsedilmişse, önce oradan konuşulmaya başlanacak. Bugünlerde modası geçmiş gözüyle bakılan 70'ler feminizminin bilinç-yükseltme pratikleri, "kişisel olan politiktir" savı bu bağlamda yeniden anlamlandırılabilir.

Kadınları erkeklerden ayıran doğaları değil. Ama kadınların, kadınlığın bir özü var yine de. Bu öz, kuşaktan kuşağa aktarılan, kadınlar tarafından yaşanmış, acısı çekilmiş, bedeli ödenmiş ve sonuçta kadınları yapmış

olan tarih. Ve bunun kendine ait sembolleri, her coğrafyada aldığı özgün biçimler... Bu tarihi yok saymak, yaşanmamış gibi geri sarmak mümkün değil. Kadınların tarihinin değişmeden aynı kaldığı söylenemez elbette, ama bu gizli mirası hesaba katmadan kadınların varlığını düşünemeyiz. Öte yandan kadınların kimliği ve bu kimlik için mücadeleleri ancak erkekler karşısında konumlanışlarıyla ifade bulabilir. Kadın/erkek kutupsallığı, içinde yaşadığımız düzene hakim olduğuna göre, her karşı çıkış, her "hayır" deyiş kendini öteki kutbun aynasında görmeye mahkûm. Casanova anılarında gençlik yıllarından bir öykü anlatıyor, biraz da kendi zekâsını övmek için. 7. yüzyılda yaşamış Hollandalı bir şair epigramlarından birinde, içinden çıkılması zor bir soru sorar: "Dilbilgisi ustaları anlatın bize, *mentula* dişil olduğu halde, neden *cunnus* eril bir kelime?"¹⁰ Casanova bu soruya şöyle cevap verir: "Köle efendisinin ismini alır." Bugüne değin erkek, kadını adlandırdı, şimdi sıra kadında. Kadınların arzusu, kadınlar tarafından dile getirilmeden cinsel politika üzerine konuşulamaz. Kadının dünya üzerindeki varlığını belirleyen biri yatay ve aktarıma dayanan, diğeri dikey ve mücadeleye dayanan bu iki boyutun arasında binlerce nüans var. Kendi adlarına konuştukları zaman kadınlar tarafından yaratılmış, yeniden yaratılacak farklı söyleme biçimleri... Bu yazı aslında bittiği noktada başlıyor, şimdi Türkiye'de kadınların bu coğrafyaya özgü tarihini araştırmak, yapılan araştırmaları bir çerçeveye oturtmak, ataerkil söylemleri geçmişte ve bugünde teşhis etmek için çalışmaya, anlatmaya, konuşmaya başlamak gerek. Ama bu tek başına ve politika dışında yapılacak bir şey değil.

Son söz niyetine, tarihin derinliklerinden bir alıntıyla bitirmek istiyorum: Nietzsche'nin çağdaşı bir kadının, Lou Andreas-Salome'nin kadınlara tavsiyesi. Kadınlar var mı, yok mu diye tartışmaktan daha anlamlı ve yol gösterici: "İnanın bana, bu dünya size armağanlar vermeyecek. Bir hayatınız olsun istiyorsanız, onu çalın."¹¹

10. Latince'de *mentula* erkek cinsel organı, *cunnus* ise kadın cinsel organı demek olduğu halde, bu kelimelerin dil içindeki cinsiyetleri tam tersi olarak belirlenmiş.

11. *History of Women*, der. G. Fraisse ve M. Perrot, 1993.